Mana-i Harfi; Rabıta-ı Mevt

Ölüm çoğunlukla hayatımızın soğuk yüzü ve korku ile algıladığımız bir kavram olagelmiştir. Bu kavramın sürekli hatırda tutulması anlamına gelen rabıta-i mevt sadece madde boyutu ile varlığı anlamlandırmak gayretindeki nazarlara garip gelebilir. Herkesin unutmak ve dehşetinden korunmak istediği bir kavramın, hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirilmesi gayreti anlamsız bulunabilir. Böyle bir kavramın Batılı kafalarla anlaşılmasında büyük sıkıntılar yaşanacaktır. Yeni bin yıl değer yargılarının değiştiği; hayata, varlığa bakışın farklılaştığı bir dönem olacağa benzer. Ortaya çıkan emarelerden çıkan o ki, yeni dönemde varlığı materyalist bakış açısı içinde anlamlandırmaya çalışan ve bunun uzantısı olarak pozitivist, determinist, Darwinist, kapitalist yaklaşımlar sergileyen Avrupa medeniyeti ve Batı felsefesi, önemli güç kaybına uğrayacak ve etkileri çok azalacaktır. Buna karşılık önyargılarla bir tarafa bırakılan, küçümsenen ve Batı medeniyetinin hışmına uğrayan Doğunun değerleri, medeniyeti, kültürü daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Doğunun hamuru nübüvvetle yoğrulduğu için hayata, hadiselere, varlığa bakışı bütünü kuşatıcı tarzdadır. Dejenere olsa bile vahyin izlerini hala taşımanın verdiği ayrıcalık, çoğu zaman sezilmektedir. Batı medeniyetinin kartezyen dünyalarındaki, dar çerçevedeki bakışlarla ortaya koyduğu felsefi ekoller, her geçen gün olaylar karşısında daha yetersiz hale gelmektedir. Doğu kültür mozaiğinin en parlak unsuru ve hatta temeldeki nübüvvet ekseninde değerlendirildiğinde ruhu, Kur'an medeniyetidir. Bu yönüyle "istikbal inkılabı içinde en yüksek gür sada Kur'an'ın sadası olacaktır" müjdesi gözlerimizin önünde tahakkuk etmektedir.

Bu noktadan hareketle önümüzdeki dönemde kavramların, değer yargılarının, tariflerin değişeceğini söyleyebiliriz. İyi-

kötü, doğru-yanlış, mutluluk-üzüntü gibi pek çok kavramın tarifi farklılaşacaktır. Zaman, yaşanan olayları tefsir ederken, Kur'an'ın makam-ı aladan bakışının farklılığı gittikçe daha belirgin olarak hissedilmektedir. Mesela yaşadığımız örneklerden biri "zeka" kavramının anlamındaki değişmedir. Varlık aleminin işleyişleri arasındaki mantık bağlantılarını iyi kurmak ve sebepten sonuca ulaşmada maharet şeklinde algılanabilecek zeka katsayısı (IQ) kavramı, kişinin bu özelliklerini rakamlarla ifade etme hedefine yöneliktir. Bu özelliği ifade eden rakamın yüksekliği güzel, doğru olarak algılanmaktaydı ve IQ'su yüksek nesiller eğitimin hedefi olmuştu. Ancak hırsızlar, teröristler içinde sonuca ulaşabilenlerin pek çoğunun yüksek IQ sahibi oluşu, bir yerlerde yanlış yapıldığını düşündürdü. Sadece zeka yeterli olmamalıydı. Kişinin mantık bağlantılarını iyi kurabilmesi, bu özelliklerini hep doğru ve güzel doğrultusunda kullanacağı anlamına gelmiyordu. Bu durumda bir de duygu boyutu olmalıydı. Yani hedef sadece zeki ve akıllı insan tipi değil, bu özelliklerini ahlaki değerlere uygun kullanan, duygu boyutu ile sağlam şekillenmiş bir fert olmalıydı. Duygu boyutunu ifade eden EQ kavramı gelişti. Ama bu arada toplumlarda ahlaksızlık, sadizim, yolsuzluk, hırsızlık, terör ve güvensizlik gibi pek çok menfi kavram hakim oldu. Oysa Kur'an medeniyetinin sözcüsü olanlarda bu kavramlar netti. Mesela o kavramların asrımıza ulaştırılması vazifesini üstlenmiş olan zat; "kuvve-i akliye" diye bir kavramdan ve bunun ifrat, tefrit, vasat mertebelerinden bahsetmekteydi. Kur'ani ve Peygamberi yol olan vasatta ise "kuvve-i akliye" "hikmet"e dönüşmekteydi. Hikmet kavramı IQ, EQ ve bunların da dışında kalan pek çok kavramı içine alan, akla bütüncül bakışın ifadesiydi. Aslında hedef; konumunu bilen, Rabb'ini tanıyan, kendine ve varlığa dost insan olmalıydı. Varlığın yalnızca maddi boyutu ile algılandığı bir alemde hiçbir kavramın bütünü kuşatacak tarzda algılanabilmesi ve gerçek anlamına yaklaşılabilmesi mümkün gözükmemektedir.

Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkün. "Ölüm" kavramının algılanışında da benzer bir hal var. Ölüm, Batı felsefesinin şekillendirdiği eğitim anlayışı ile korkulan, ürkülen, kötü ve kabullenilmesi zor bir kavram olmuş. Genel eğilim ölümü unutmak, hatırlamamak ve hatırlatacak şeylerden uzak kalmak yönünde. Oysa ölüm hayatımızın en vazgeçilmez, en net kavramı. Kaçış mümkün değil. Zorunlu olarak, hiç istenmediği halde ölümle yüz yüze gelindiğinde ise büyük yıkımlar, depresyonlar yaşanıyor. Kartezyen bakışta, ölüm kötü, hayat iyidir. Halbuki, İslamiyet'in ve insaniyetin rehberi, iyilik timsali Hz. Muhammed (sav); "Lezzetleri tahrip edip, acılaştıran ölümü çok zikrediniz!" demektedir. Lezzetlerin tahrip edilip, acılaştırılması Batılı anlayışla bakıldığında çok ters gelebilmekte, belki mantıkla uyumlu bulunmamaktadır. Bu noktada lezzetin, tahribin, acının tarifi belki yeniden yapılmalı; dar bakışlardan, sadece dünya eksenli değerlendirmelerden kurtarılmalıdır. Aksi takdirde dünyayı, ahireti ve bütün alemleri kuşatan bu ifadenin anlaşılabilmesi çok güç olacaktır. Bu bakışta ise hayatın hayatı imandır ve hakiki lezzet de imanda ve Rabb-ı Rahim'ini tanımaktadır. Avrupa medeniyetinin dünya dışında hiçbir şeyi içine almayan; hayatı, varlığı, ölümü sadece o dar dünya içinde algılamaya çalışan yaklaşımı yanında Doğunun bakışı çok daha kuşatıcı, geniş ve zengindir. Yunan ve Roma dehasının ürünü olan felsefi yaklaşımların ürünü olan bakışlar çoğunlukla dar ve kısır kalmakta ve hayat, varlık ve bunların uzantısı olan ölüm kavramı anlaşılması güç, içinden çıkılmaz bir muamma haline gelmektedir.

"Felsefelogos" dergisinin 2000/4 sayısında Anton Stengl'in "Anti-ütopya Olarak Ölüm" isimli makalesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Nietzsche'nin rüyası 'üst insan'dı (übermensch). Onunla aynı sosyal ve kültürel atmosferde yaşayan halefleri çok ileri giderek, bütün kötü değerlerin (işsizlik, ümütsizlik vs.) ancak kendinden geçmeyle bitebileceğini söylediler." Kartezyen dünyadaki bu "üst insan" arayışı aslında Kur'an'ın "eşref-i mahlukat" tarifinin arayışı olmalıdır. Ayrıca kendinden geçmek en güzel şekliyle 30. Söz'de "ben"'in "O"na dönüştürülmesi tarzında önerilmektedir. Spengler, "kemiklerinde yorgunluk hisseden insanın fazla uyanık' olduğunu düşündü. 'Uyanık insan için tek ve güzel çözüm saf faaliyetçilik (aktionismus) ve savaş ümidi olabilirdi." Evet, hayat faaliyetti ama tek başına faaliyet de ölüme çare değildi. Hatta Bediüzzaman'a göre, Rabb'i ile irtibatsız faaliyet, hareket eden ölüler, yani meyyit-i müteharrik olunması sonucunu doğuruyordu. Demokrat Jaspers de "Bugünkü varlığın son şansı, gerçeği boşa çıkarmak için gerçek olmaktır' dedi. Almanya'daki faşistler 'yarın ölmek için gideceğiz' diye şarkı söylediler. Heiddeger'in kitlesel fanatizmin partisi olan Nazilere sempatisi ancak böyle açıklanabilir." Yine, bu noktada Kur'an'ın önerisi bu cehdin Allah yolunda olması ve bunun mükafatı olarak dünyevi anlamda da ölümsüzlüktür. En değerli varlığı olarak algıladığı hayatını, kendi yolunda feda eden kuluna Halık-ı Kerim, ölümsüzlük vadetmektedir." Birinci Dünya Savaşının gaddar zulümleri karşısında Sigmund Freud, her insanın ve her yaratığın içinde ölüm içgüdüsünün olduğunu tahmin etti. Bu güdü, yaşamın bitmesiyle çözüme ulaşılabileceği içgüdüsü (libido), ölüm içgüdüsüne karşı savaşıp, onun saldırılarına karşı kendi içinde pozitif enerjiye dönüşüyor. Ama bu teoriyi ispat edemeyiz çünkü mantıklı değildir. Freud'un düşüncesine problemsiz gidilebilir. Ama Nietzsche ve Hitler'i, kapitalizmdeki "ölüm arzusu"nu açıklamak için Freud'un düşüncesi bize yardım

edemez.” Freud’un ölüme bu tarz yaklaşımı ayine-i Samed olan kalpteki ebed arzusu, kalbin sesinin ruhta hissedilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Ebedle ve ebedi ile bağlantısız bir hayatın, ölümden farkı ne ölçüdedir. Bu sorunun cevabına ipuçlarını derginin devam eden satırlarında görebiliyoruz:

“Boş hayat ne demektir? Böyle bir hayat, yabancılaşmanın maksimum değerinde bulunur. İnsanın en temel, en doğal içgüdüsü olan yaşama içgüdüsü yok edilmiştir. Somut ümitsizlik için soyut ölüm içgüdüsü değil, yaşam yok edilmiştir. İnsanın yapmak istedikleri, dilekleri ve ihtiyaçları gerçekleştirilmek istenmez. Toplumun genelinde umutsuzluk vardır. Bireysel çözüm intihardır. Türkiye’de bu konuda istatistik ya yoktur ya da inanılmayacak istatistikler vardır. ABD’de 20 dakikada bir insan intihar ediyor; 100 bin insandan 13 kişi intihar sonucu ölüyor (resmi istatistiklere göre). İntihara teşebbüslerin tahmini çok zordur; galiba 5 milyon Amerikalı deniyor.

“Ölen bir kültür, ölen bir toplum.

“Bu toplumların temeli insan değildir. Temel, üretim ve tüketimdir. Böyle bir toplumda birey ölüme karşı ne hissedebilir?”

Oysa Kuran’ın talebeleri varlığın “ya ya” sınırlılığından sıyrılmakla iki şeyi bir arada hayatlarına geçirebilmektedirler. Yani “ya hayat ya ölüm.” tarzında bir yaklaşıma mecbur değillerdir. Doğu kültürünün belirgin farklılıklarından olan ve Nasreddin Hoca’nın davalı ve davacıyı haklı gören ve buna itiraz eden eşini de haklı gören yaklaşımı aslında yeni fiziğin “hem dalga hem tanecik” tarzındaki yaklaşımından farklı değildir. Kur’ani bakış ise çok daha büyük bir genişlik ve bütüncül bakış açısı sunmakta; ölümü, hayatın güzel bir unsuru haline dönüştürüp, vazgeçilmez bir parçası haline getirmektedir. Hayatın bütün değerleri ile birlikte ve bütünü ile kişilere mutluluk sağlayacağı bir tarz getirmektedir.

“Eric Fromm’a göre modern kapitalist toplumda iki duygu vardır. Asıl ölüm korkusu ve aynı zamanda ölüm isteği, ‘sahip olan ilkesi’ (Haben-Prinzip) budur. Epikür, ölüm önemsizdir, çünkü o gelince biz burada olmayacağız” der. Yani Epikür’e göre ölüm korkusu mantıksızdır.” Aslında bu yaklaşımlarda ölüme çare olmanın değil ölümden kaçışın ifadeleridir. Şu satırlar da Kur’an’dan ve vahiyden uzak bakışın hayatı ve ölümü anlamakta ne kadar zorlandığını ve mutluluktan ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktadır:

“Ölüm korkusu yok, ama varlığının kaybından korkuyorsun: Vücudun, bireyin, mülkiyetin ve kimliğin kaybından korkuyorsun; özdeşliğin gayesine bakmaktan korkuyorsun”

Fromm’a göre “sahip olan” -düşünce yerine “var olan”- düşünce, yani somut yaşamdan çıkarılan düşünce ölüm için en uygun hazırlanmadır. Ernest Bloch’un düşüncesi Fromm’un yorumundan uzak değildir. Marksist filozof Bloch’a (From psikanalisttir) göre devrimci sosyalist bilinçle ölüm sorunu çözülebilir.

Devrimci için “ölüm desteği” gerekli değildir. Devrimci yaşam için değil, yaşamın değeri için, işçi sınıfının mutluluğu için, yani bütün insanlığın kurtuluşu için çalışır. İnsanlığın kurtuluşu aynı zamanda devrimcilerin de kurtuluşudur. Devrimci ölmek değil yaşamak ister, devrim için onun yaşaması gereklidir. Ama devrim için gerekirse ölür. Öbür dünyadaki cenneti beklemez hiç, ama öldürür ve korkusuzca ölür.” Ölümden sonrasını izah etmeyen bir kurtuluş yaklaşımının ne derece ayakları üzerinde durduğu, ölümle yokluğa gideceği düşünülen insanlığın hangi kurtuluşundan bahsedildiği önemli soru işaretleri olarak durmaktadır.

Batı medeniyetinin ve felsefesinin ölüme bakışının bir özeti olan bu satırlar bu yaklaşım tarzının ne kadar problemli olduğunu ve ölümü izahta ne kadar sıkıntı çektiğini ortaya koymaktadır. İzahların hiçbirisinin ölümün mahiyetine, hayatımızdaki anlamına ve sonrasına dair çözümü yoktur. Yalnızca ölüme karşı kişinin tavırlarını belirleyici çözümler önerilmekte ve büyük çoğunlukla kaçma meyli sezilmektedir. Oysa, kainatta kaçılamayacak tek akıbet ölümdür. Belki de ölüm hayatın en net hakikatidir. Bir taraftan hayata dört elle sarılıp diğer taraftan ölümü kabullenebilmek çelişkisinden toplumları ve fertleri kurtarabilecek çözümler yoktur. Bu noktadaki temel problem, hayatı ben merkezli anlamaktan kaynaklanıyor olmalıdır. Varlığı ben ve tabiata bağlamış bir insan için ölüm yokluk anlamına gelecektir. Yaratıcı’yı gerçek anlamda var kabul eden biri için ölüm, farazi, itibari varlığın kaybolduğu ve gerçek varlığa dönüştüğü andır. O yüzden Kur’an medeniyetinin talebeleri ölümü bir kavuşma anı, düğün gecesi “şeb-i arus” olarak algılarlar. Onlar için tek

problem varlığın ve hayatın Rabb-i Rahim'den kopuk, sebepler ve benin oluşturduğu bir alemde algılanmasıdır. O yüzden onu unutturacak ben ve dünyayı ön plana çıkaracak her şeyden uzak kalmak isterler. Halbuki nefis ve heva, ben ve dünya hep çekmekle gaflet denen Yaratıcıyı unutma haline zemin hazırlamaktadır. Bu hal dünya ile ilgili arzuların, ihtirasların kanun tanımadan elde etmenin ve ölümü unutmakla bütün değer yargılarını sonsuz bir dünya algısına hasretmenin, yani "tul-u emel"in zeminidir. Bu durumdan kurtulmanın en tesirli yolu ise "rabıta-i mevttir". Yani, ölümünü düşünüp, dünyanın fani olduğunu mulahaza edip, nefsin desiselerinden kurtulmaktır.

Kur'an medeniyetinin, Doğu kültür mozaiğinin en belirgin motiflerinden olan tasavvuf ve tarikatın sülukunda, yani kemale doğru yolculuğunda ölümü sürekli hatırlamak, böylece Rabb-i Rahim'i unutmamak çok önemli bir esastır. Bu hale "rabıta-i mevt" denmektedir. Bu yoldaki talebelerin hali Dr. Ahmet Çağıl'ın "Adab-ı Nakşibendiye" isimli kitabında şöyle anlatılmaktadır. "Fatihaların hediyesinden sonra, feyzin geldiğini kabul eder, lakin kalbin bu feyzi almasına mani (mal, evlat, gibi) unsurlar olduğunu düşünerek bunların vesvesesinden kurtulmak için ölümünü tefekkür eder. Yani yatağında ölmek üzere can çekiştiğini düşünür, ve bunu fırsat bilen şeytanın imanını çalmak için başucunda hazır olduğunu hisseder. Mal akraba ve çocuklarından şeytanın vesveselerine karşı yardım ister, fakat yardım göremez. Bunun üzerine bir rabıta ile sadatın himmetinin son nefeste kendisine ulaştığını ve şeytanın defolduğunu tefekkür eder. Bu rahatlık içinde ruhunu Azrail (a.s.)'a teslim ettiğini düşünen Allah dilerse; duaları kabul eder, dilerse etmez düşüncesiyle iyice içtenlikle Rabbine sığınır. Sonra tabutunun kabristana gittiğini ve insanların kendisini kabre bırakarak dostlarının üstüne toprak serptiklerini düşünür. Sonra dostları ayrılır ve sorgu melekleri gelir."

Bediüzzaman ise sebeplerin ve aklın hakimiyetinin böyle belirgin hissedildiği bir asırda kalbî bağdan önce aklın ikna edilmesini hedefleyen hakikat mesleğinin tarzını şöyle ortaya koyar. "Mesleğimiz tarikat olmadığı belki hakikat olduğu için bu rabıtayı ehl-i tarikat gibi farazi ve hayali suretinde yapmaya mecbur değiliz. Hem meslek-i hakikate uygun gelmiyor. Belki akıbeti düşünmek suretinde, müstakbeli zamanı hazıra getirmek değil, belki hakikat noktasında zaman-ı hazırdan istikbale fikren gitmek, nazaran bakmaktır. Evet hiç hayale faraza lüzum kalmadan, bu kısa ömür ağacının başındaki tek meyvesi olan kendi cenazesine bakabilir. Onunla yalnız kendi şahsının mevtini gördüğü gibi, bir parça öbür tarafa gitse, asrının ölümünü de görür; daha bir parça öbür tarafa gitse dünyanın ölümünü de müşahade eder, ihlas-ı etemme yol açar." Aklın ve bilimin belirgin şekilde etkili olduğu asrımız insanına: "Şu an kendini ölmüş kabul et! Mezara konulduğunu hayal et! Sorgu meleklerinin geldiğini farz et" gibi teklifler çok kabul edilebilir gelmemektedir. Ama zamanın teknolojik gelişmeleri insanın geçmiş günlerini tekrar görüntüleme imkanına sahiptir. Televizyon haberlerinde ölümü haber verilen bir şahsın önceki hayatına ait görüntüler, konuşmalar verilebilmektedir. Veya yakınlarımızdayken çekilmiş bir video kasetini izlediğimizde, o görüntüde olanlardan bazıları fani dünyayı terk etmiş olabilirler. Bu olaylardaki konumumuzu değiştirip, kendimizi şu anda ölmüşler gibi birkaç yıl sonra görüntüleri seyredilen insan yerine koyabiliriz. Yaşadığımız anı o televizyon video görüntüleri gibi değerlendirebiliriz. Mezar taşlarına, önümüzden geçen tabuta bize aitmiş gibi bakıp ölüm haberi verilen şahsın yerine kendimizi koyabiliriz. Bu, günlük yaşamın hengameleri ortasında ölümle olan irtibatımızı koparmamış, dolayısı ile Rabb-i Rahimimizi unutmamaya vesile yapmış oluruz. Aynı yaklaşım ile çevrilmiş "Kıyamet" isimli film dünyanın ve asrın ölümünü günümüz insanına büyük bir ustalıkla yaşatıyordu. Eve ölümü hatırlamak, öleceğimizi hatıra getirmek için hiç hayale farz etmeye gerek yok. O bütün gerçekliği vazgeçilmezliği ve netliği ile ömrümüzün kalan yıllarına bakıldığında görülebilir.